

Άλλος για φασισμό;

Laurence Britt

Το κλισέ ότι οι άνθρωποι και τα έθνη διδάσκονται από την ιστορία είναι πολυχρησιμοποιημένο, αλλά και υπερτιμημένο. Συχνά, δε μαθαίνουμε τίποτε από την ιστορία, ή καταλήγουμε σε εσφαλμένα συμπεράσματα. Δυστυχώς, η ιστορική αμνησία αποτελεί τον κανόνα. Έχουν περάσει δύομισι γενιές από τη φρίκη της ναζιστικής Γερμανίας, αλλά οι συχνές αναφορές σ' εκείνη την εποχή συγκλονίζουν ακόμη τη συνείδησή μας. Ο γερμανικός και ο ιταλικός φασισμός αποτελούν τα ιστορικά πρότυπα που καθορίζουν τη διεστραμμένη πολιτική κοσμοθεωρία του σημερινού φασισμού. Μπορεί τα καθεστώτα αυτά να μην υπάρχουν πια, αλλά τα βασικά τους χαρακτηριστικά έγιναν αντικείμενο μίμησης από πρωτοφασιστικά καθεστώτα σε διάφορες στιγμές στον εικοστό αιώνα. Και τα αρχικά γερμανικά και ιταλικά πρότυπα και τα μεταγενέστερα πρωτοφασιστικά καθεστώτα έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Παρόλο που πολλοί μελετητές αμφισβητούν την ύπαρξη άμεσης σύνδεσης μεταξύ τους, λίγοι μπορούν να αμφισβητήσουν τις ομοιότητες.

Πέρα από τις φανερές ομοιότητες, ακόμη και μια πρόχειρη μελέτη αυτών των φασιστικών και πρωτοφασιστικών καθεστώτων αποκαλύπτει την εκπληκτική σύγκλιση των μεθόδων τους. Αυτό, βέβαια, δεν αποτελεί κάτι το καινούργιο για τον ενημερωμένο πολιτικό παρατηρητή, αλλά είναι μερικές φορές χρήσιμο, για να αποκτήσουμε κάποια προοπτική, να επαναδιατυπώνονται προφανή γεγονότα ώστε να πέφτει το απαιτούμενο φως στις τρέχουσες συνθήκες.

Για τους σκοπούς αυτής της προοπτικής, θα εξετάσω τα ακόλουθα καθεστώτα: τη ναζιστική Γερμανία, τη φασιστική Ιταλία, την Ισπανία του Φράνκο, την Πορτογαλία του Σαλαζάρ, την Ελλάδα του Παπαδόπουλου, τη Χιλή του Πινοσέτ και την Ινδονησία του Σουχάρτο. Σίγουρα, πρόκειται για ένα ετερόκλητο μίγμα διαφορετικών εθνικών ταυτοτήτων, πολιτισμών, επιπέδου ανάπτυξης και ιστορίας. Όλα, όμως, ακολούθησαν το φασιστικό ή πρωτοφασιστικό μοντέλο για να αποκτήσουν, να επεκτείνουν και να διατηρήσουν την εξουσία τους. Επιπλέον, όλα αυτά τα καθεστώτα έχουν ανατραπεί, επομένως είναι δυνατή μια λίγο πολύ πλήρης εικόνα των βασικών χαρακτηριστικών τους και του τρόπου με τον οποίο καταχράστηκαν την εξουσία τους.

Η ανάλυση αυτών των επτά καθεστώτων αποκαλύπτει 14 κοινά νήματα που τα συνδέουν, σχηματίζοντας αναγνωρίσιμα πρότυπα εθνικής συμπεριφοράς και κατάχρησης εξουσίας. Αυτά τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά είναι περισσότερο κυρίαρχα και έντονα σε κάποια καθεστώτα και λιγότερο σε άλλα, αλλά σε κάποιο βαθμό υπάρχουν σε όλα.

1. Οι ισχυρές και διαρκείς εκφράσεις εθνικισμού. Από τις πολυάριθμες αναρτημένες σημαίες μέχρι τις πανταχού παρούσες κονκάρδες, ο ζήλος της επίδειξης πατριωτικού εθνικισμού, και από την πλευρά του ίδιου του καθεστώτος και από την πλευρά των πολιτών που είχαν εμπλακεί ενεργά στη φρενιτιδά του, ήταν πάντοτε εμφανής. Τα ελκυστικά συνθήματα, η περηφάνεια για το στρατό και το αίτημα για ενότητα ήταν κοινά μοτίβα στην έκφραση αυτού του εθνικισμού. Συνήθως συνδυαζόταν με μια καχυποψία απέναντι σε οτιδήποτε ξένο, που συχνά έφτανε ως την ξενοφοβία.

Η κυρίαρχη ελίτ πάντοτε είχαν στενές σχέσεις με το στρατό και τη βιομηχανική υποδομή που τον υποστήριζε. Ο στρατός είχε στη διάθεσή του ένα δυσανάλογα μεγάλο ποσοστό των εθνικών πόρων, ακόμη κι όταν υπήρχαν επείγουσες ανάγκες για τη χώρα.

2. Η απαξίωση της σημασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τα ίδια τα καθεστώτα θεωρούσαν τα ανθρώπινα δικαιώματα μικρής αξίας και τα έβλεπαν ως εμπόδιο στην πραγμάτωση των σκοπών της κυρίαρχης ελίτ. Μέσω της έξυπνης χρήσης της προπαγάνδας, έκαναν το λαό να αποδέχεται τις παραβιάσεις των

ανθρωπίνων δικαιωμάτων με το να περιθωριοποιούν και να δαιμονοποιούν αυτούς που επέλεγαν σαν στόχους. Όταν η παραβίαση γινόταν κατάφωρη, η τακτική τους ήταν η μυστικότητα, η άρνηση και η παραπληροφόρηση.

3. Η χρήση αποδιοπομπαίων τράγων και η εφεύρεση εχθρών με στόχο την ενότητα. Το πιο σημαντικό κοινό στοιχείο ανάμεσα σ' αυτά τα καθεστώτα ήταν η χρήση αποδιοπομπαίων τράγων για να εκτρέψουν την προσοχή του λαού από άλλα προβλήματα, να ρίξουν εκεί την ευθύνη για δικές τους αποτυχίες, και να διοχετεύσουν τη γενικότερη απογοήτευση σε ελεγχόμενες κατευθύνσεις. Συνήθως, οι μέθοδοι που επέλεγαν –ανελέητη προπαγάνδα και παραπληροφόρηση– ήταν αποτελεσματικές. Συχνά, τα καθεστώτα υποκινούσαν «αυθόρμητες» πράξεις εναντίον των στόχων τους, που συνήθως ήταν κομμουνιστές, σοσιαλιστές, φιλελεύθεροι, Εβραίοι, εθνικές και φυλετικές μειονότητες, παραδοσιακοί εθνικοί εχθροί, μέλη άλλων θρησκειών, αθεϊστές, ομοφυλόφιλοι και «τρομοκράτες». Όποιος αντιστεκόταν ενεργά εναντίον αυτών των καθεστώτων χαρακτηριζόταν, αναπόφευκτα, τρομοκράτης, και αντιμετωπιζόταν αναλόγως.

4. Η υπεροχή του στρατού / ισχυρός μιλιταρισμός. Η κυρίαρχη ελίτ πάντοτε είχαν πολύ στενές σχέσεις με το στρατό και τη βιομηχανική υποδομή που τον υποστήριζε. Ο στρατός είχε στη διάθεσή του ένα δυσανάλογα μεγάλο ποσοστό των εθνικών πόρων, ακόμη κι όταν υπήρχαν άλλες, επείγουσες, ανάγκες στο εσωτερικό της χώρας. Ο στρατός ήταν έκφραση του εθνικισμού, και χρησιμοποιούνταν, όποτε αυτό ήταν δυνατό, για να διεκδικήσει εθνικούς στόχους, να εκφοβίσει άλλα έθνη και να αυξήσει την ισχύ και το κύρος της κυρίαρχης ελίτ.

5. Ο ευρέως διαδεδομένος σεξισμός. Πέρα από το απλό γεγονός ότι στην πολιτική ελίτ και στην εθνική κουλτούρα κυριαρχούσαν οι άντρες, αυτά τα καθεστώτα αναπόφευκτα έβλεπαν τις

γυναίκες σαν πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Ήταν, επίσης, φανατικά κατά της έκτρωσης, καθώς και ομοφοβικά. Αυτή η στάση έβρισκε συχνά έκφραση σε δρακόντειους νόμους που είχαν την αμέριστη συμπαράσταση των θρησκευτικών ηγετών της χώρας, οι οποίοι έτσι παρείχαν στο καθεστώς κάλυψη για τις καταχρήσεις και τις παραβιάσεις του.

6. *Τα ελεγχόμενα Μ.Μ.Ε.* Σε κάποια από αυτά τα καθεστώτα, τα Μ.Μ.Ε. λειτουργούσαν υπό αυστηρό και άμεσο έλεγχο, και ήταν βέβαιο πως δε θα παρέκκλιναν ποτέ από τη γραμμή της εξουσίας. Άλλα καθεστώτα χρησιμοποιούσαν πιο έμμεσους τρόπους για να εξασφαλίσουν την «ορθοδοξία» των μέσων. Αυτές οι μέθοδοι περιλάμβαναν τον έλεγχο της αδειοδότησης και της πρόσβασης σε πηγές, οικονομικές πιέσεις, επικλήσεις πατριωτισμού και συγκαλυμμένες απειλές. Οι επικεφαλής των Μ.Μ.Ε. συχνά είχαν παρόμοια πολιτική φιλοσοφία με την κυρίαρχη ελίτ. Το αποτέλεσμα ήταν συνήθως να επιτυγχάνουν να κρατούν το λαό σε άγνοια για τις υπερβάσεις του καθεστώτος.

7. *Η ψύχωση με την εθνική ασφάλεια.* Αναπόφευκτα, υπήρχε ένας μηχανισμός εθνικής ασφάλειας υπό τον άμεσο έλεγχο της κυρίαρχης ελίτ. Συνήθως ήταν ένα όργανο καταπίεσης, που λειτουργούσε μυστικά και χωρίς περιορισμούς. Η δράση του ήταν πάντοτε δικαιολογημένη με την πρόφαση της προστασίας της «εθνικής ασφάλειας», και κάθε αμφισβήτηση της δραστηριότητάς του θεωρούνταν μη-πατριωτική, ή ακόμη και πράξη προδοσίας.

8. *Η στενή σχέση θρησκείας και εξουσίας.* Αντίθετα με τα κομμουνιστικά καθεστώτα, τα φασιστικά και πρωτοφασιστικά καθεστώτα ποτέ δεν κατηγορήθηκαν από τους αντιπάλους τους για αθεϊσμό. Μάλιστα, στα περισσότερα, οι εξουσιαστές απέκτησαν στενότερους δεσμούς με την κυρίαρχη θρησκεία της χώρας, και επέλεξαν να προβληθούν ως μαχητικοί υπερασπιστές της. Το γεγονός ότι η συμπεριφορά τους ήταν ασύμβατη με τις αρχές αυτής της θρησκείας έμενε γενικώς στην αφάνεια. Η προπαγάνδα συντηρούσε την ψευδή εντύπωση ότι η κυρίαρχη ελίτ υπερασπιζόταν την πίστη και αντιμάχονταν τους «άθεους». Και δημιούργησε την εξίσου ψευδή εντύπωση ότι η αντιπαράθεση με την εξουσία σήμαινε επίθεση κατά της θρησκείας.

9. *Η προστασία της δύναμης των μεγάλων εταιρειών.* Η προσωπική ζωή των πολιτών ήταν υπό αυστηρό έλεγχο, αλλά η δυνατότητα των μεγάλων εταιρειών να λειτουργούν με σχετική ελευθερία δε μειώθηκε καθόλου. Η κυρίαρχη ελίτ έβλεπε τις μεγάλες εταιρείες ως μέσο εξασφάλισης της στρατιωτικής παραγωγής (στις ανεπτυγμένες χώρες), αλλά και ως επιπρόσθετο μέσο επιβολής και κοινωνικού ελέγχου. Τα μέλη της οικονομικής ελίτ προσεγγίζονταν από την πολιτική ελίτ ώστε να διατηρείται μια αμοιβαιότητα συμφερόντων, ιδίως σε ό,τι αφορά την καταπίεση των «μη-εχόντων» πολιτών.

10. *Η μείωση ή εξάλειψη της δύναμης της εργατικής τάξης.* Εφόσον η οργανωμένη εργατική τάξη ήταν το μοναδικό κέντρο ισχύος που μπορούσε να προκαλέσει την πολιτική ηγεμονία της κυρίαρχης ελίτ και των εταιρικών της συμμάχων, ο στόχος ήταν να συντριβεί ή να καταστεί αδύναμη. Οι φτωχοί αποτελούσαν μια κατώτερη τάξη ανθρώπων, που αντιμετωπιζόταν με καχυποψία και περιφρόνηση. Σε κάποια καθεστώτα, το να είσαι φτωχός ισοδυναμούσε με διαστροφή.

11. *Η απαξίωση και καταστολή της διανοήσης και της τέχνης.* Οι διανοούμενοι, επειδή ενσάρκωναν την ελευθερία των ιδεών και της έκφρασης, αποτελούσαν ανάθεμα για αυτά τα καθεστώτα. Η πνευματική και ακαδημαϊκή ελευθερία θεωρούνταν ανατρεπτική για την εθνική ασφάλεια και για το πατριωτικό ιδεώδες. Τα πανεπιστήμια ελέγχονταν ασφυκτικά, και το πολιτικά αναξιόπιστο διδακτικό προσωπικό παρενοχλούνταν ή εξαιλιφόταν. Οι ανορθόδοξες ιδέες και οι εκφράσεις διαφωνίας δέχονταν σφοδρή επίθεση, αποσιωπούνταν, ή συντρίβονταν. Γι' αυτά τα καθεστώτα, η τέχνη και η λογοτεχνία έπρεπε να εξυπηρετεί τα εθνικά συμφέροντα, αλλιώς δεν είχε δικαίωμα ύπαρξης.

12. *Η εμμονή με το έγκλημα και την τιμωρία.* Τα περισσότερα από αυτά τα καθεστώτα διατηρούσαν ένα δρακόντειο σύστημα ποινικού δικαίου με τεράστιους αριθμούς φυλακισμένων. Η αστυνομία συχνά εκθειαζόταν και η εξουσία της ήταν σχεδόν ανεξέλεγκτη, πράγμα που οδηγούσε σε κατάφωρες παραβιάσεις στοιχειωδών δικαιωμάτων. Το ποινικό και το πολιτικό έγκλημα συχνά συγχωνεύονταν σε κατασκευασμένα κατηγορητήρια και χρησιμοποιούνταν εναντίον πολιτικών αντιπάλων του καθεστώτος. Συχνά το κράτος προωθούσε στους πολίτες το φόβο και το μίσος για τους εγκληματίες και τους «προδότες» ως πρόφαση για περισσότερη αστυνομική εξουσία.

13. *Η ανεξέλεγκτη ευνοιοκρατία και διαφθορά.* Όσοι ανήκαν σε επιχειρηματικούς κύκλους και είχαν στενές σχέσεις με την κυρίαρχη ελίτ συχνά χρησιμοποιούσαν τη θέση τους για να πλουτίσουν. Αυτή η διαφθορά λειτουργούσε αμφίδρομα: η άρχουσα ελίτ δεχόταν υλικά δώρα και ακίνητα από την οικονομική ελίτ, η οποία από την πλευρά της απολάμβανε την εύνοια της κυβέρνησης. Τα μέλη της άρχουσας ελίτ ήταν σε θέση να αποκομίζουν τεράστια πλούτη και από άλλες πηγές, όπως, για παράδειγμα, την κλοπή εθνικών πόρων. Με το μηχανισμό εθνικής ασφάλειας υπό έλεγχο, και με τα Μ.Μ.Ε. φιμωμένα, αυτή η διαφθορά ήταν σχεδόν κάτι το φυσικό, και δε γινόταν αντιληπτή από το λαό.

14. *Η εκλογική νοθεία.* Οι εκλογές με τη μορφή δημοψηφισμάτων και δημοσκοπήσεων ήταν συνήθως κίβδηλες. Όταν γίνονταν κανονικές εκλογές, με υποψηφίους, συνήθως νοθεύονταν από την κυρίαρχη ελίτ ώστε να προκύψει το επιθυμητό αποτέλεσμα. Οι συνήθειες μέθοδοι περιελάμβαναν τον έλεγχο του εκλογικού μηχανισμού, τον εκφοβισμό και την αφαίρεση των πολιτικών δικαιωμάτων των ψηφοφόρων της αντιπολίτευσης, την καταστροφή ή την ακύρωση ψηφοδελτίων και, σαν ύστατη λύση, την καταφυγή σε ένα εκλογοδικείο που χρωστούσε τα πάντα στην κυρίαρχη ελίτ.

Σας φαίνονται οικεία όλα αυτά; Μα και βέβαια όχι. Άλλωστε, εδώ είναι Αμερική, μια αναγνωρισμένα δημοκρατική χώρα, με νόμους, με σύνταγμα, με ελευθεροτυπία, με διαφανείς εκλογές, και με ένα λαό καλά ενημερωμένο που διαρκώς επαγρυπνεί για να φυλάγεται από τέτοια δεινά. Ιστορικές συγκρίσεις σαν κι αυτή είναι απλώς ασκήσεις λόγου, κάτι σαν γυμναστική του πνεύματος. Ή μήπως όχι; (δε)

Μετάφραση Γιώργος Κυριαζής